

state to another. «Primary school» - the time period, the stage during which there is a colossal formation of children of junior school age. «Junior school age» - the stage of development of children who are educated in elementary school. «Childhood» is the period of ontogenetic development of a child that lasts until her majority.

It is emphasized that junior school age is extremely important for the development of the child. Nowadays there is an elementary school education that plays an important role in the formation of the student's personality and has a direct impact on the life of a person in adulthood. Therefore, during the education of a child in elementary school, teachers and parents should make every effort to ensure that the child learns to acquire knowledge, to enjoy the process and to be able to adapt as much as possible to the surrounding social environment.

Key words: conceptual apparatus, definition, elementary education, development, junior school age.

Дата надходження статті: «17» жовтня 2018 р.

УДК 27:2-425:37

Якухно І. І.*

ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ХРИСТИАНСЬКОЇ ЕТИКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

У статті розглянуто вивчення основ християнської етики в закладах освіти, особливості відносин церкви та держави, ролі релігії в житті окремої людини та суспільства, розуміння того, що релігія є основою суспільного життя, національно-духовного відродження української нації. Охарактеризовано поєднання світської та релігійної освіти в Україні з метою морального оздоровлення та релігійного просвітництва нації, розбудови демократичного суспільства.

Вивчення предмету пропонується формувати на основі свободи совісті та світогляду, що передбачає право вибору на підставі світоглядних переконань учнів та їхніх батьків у межах вивчення предмета духовно-морального спрямування між навчальними курсами «Етика» та «Основи християнської етики». Навчальні курси духовно-морального спрямування не є безпосереднім навчанням релігії, вони не включають релігійні обряди (зокрема, здійснення колективної молитви), не ставлять за мету залучення до певної конфесії, не нав'язують учням релігійних або матеріалістичних переконань, є основою усвідомленого вибору дитиною духовних та моральних норм.

Формування духовно-морального стану особистості, коли духовні надбання займають провідне місце порівняно з інтелектуальними здібностями, передбачає знання особливостей духовної, моральної й культурної традиції українського народу, шанобливе ставлення до духовних і культурних цінностей та традицій інших народів.

Постійне збагачення та урізноманітнення змісту й напрямів моральних чеснот, комплексність та інтегрованість, які полягають у наявності широких міжпредметних зв'язків, використанні напрацювань вітчизняної та світової педагогіки, у взаємодії навчання і виховання, об'єднанні зусиль сім'ї, школи, позашкільних закладів, дитячих об'єднань у виховному процесі духовно збагачує особистість.

Зміст занять автор наповнює матеріалом країнознавчого, загальнонаціонального, регіонального та місцевого рівнів, а також широко використовується індивідуальний досвід, залучаються та використовуються матеріали з життя.

Ключові слова: теологія, конфесії, духовна, світська освіта, українська православна церква, християнська етика.

Стан духовної культури й моралі суспільства як у цілому світі, так і в Україні, викликає занепокоєння. Занепад духовних цінностей стали наслідком прагматизації

*© Якухно І. І.

життя, пропаганди насилля, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами й виріс до масштабів глобальної соціальної проблеми.

На сучасному етапі не лише загальноосвітня школа, а й церква не забезпечені достатнім набором виховних інструментів, щоб подолати ці негативні процеси.

З огляду на це є актуальним і своєчасним запровадження предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах [3].

Аналіз основних досліджень і публікацій свідчить, що проблеми взаємодії держави і релігії в галузі освіти знайшли своє відображення в працях А. Арістова, М. Бабія, Є. Долумана, А. Колодного, В. Кременя, М. Кирюшка, І. Кураса, О. Кисельова, В. Єленського, В. Лубського, П. Сауха, І. Сіданич, М. Рибачука, Л. Филипович, О. Отич, П. Яроцького та ін.

Найбільш послідовно політико-правові аспекти державно-церковних відносин у галузі освіти досліджуються в роботах М. Рибачука, який розглядає роль церкви в галузі освіти і науки, суб'єктивні прояви політизації церковно-конфесійного життя в Україні, філософські, теологічні та практичні аспекти співпраці в інтересах майбутнього людини.

Мета статті полягає в розкритті державно-церковних відносин в Україні, які були й залишаються в центрі підвищеної уваги як науковців, так й органів державної влади, громадських і релігійних організацій.

Становлення України як сучасної цивілізованої демократичної держави може відбуватися за умови, коли високорозвиненою стає культура, у духовному просторі якої реальні відносини вибудовуватимуться на усвідомленні та утвердженні власним життям найвищої істини – людина є образ і подоба Бога. Реформування системи національної освіти з домінуючою «виховання духовної особистості» покликане сприяти створенню такого духовного простору.

З метою формування в дітей та молоді високоморальних якостей, патріотичної та громадської свідомості, ціннісних орієнтирів, які ведуть людину шляхом пізнання істини, добра, краси в загальноосвітніх навчальних закладах, убачається необхідним вивчення предметів християнської етики.

Вивчення основ християнської етики – це спроба в межах шкільного курсу пробудити інтерес до питань, пов'язаних із етикою і релігією, показати нагальну необхідність та важливість розвитку духовно-душевної сфери людини, допомогти дітям у визначенні власної життєвої позиції, спираючись на вітчизняні духовні традиції.

Міністерством освіти і науки України розроблені концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морального спрямування: («Основи християнської етики», «Основи релігійної етики»).

Вивчення «Християнської етики» сприяє зростанню ролі моралі в житті суспільства та подоланню міжконфесійних протиріч, тому метою освітнього процесу повинно бути не тільки надання основ знань з різних предметів, але й формування всебічно розвинутої, духовно й морально зрілої особистості, готової зустрітися з викликами сучасного життя.

Незалежно від своєї національної й релігійної належності та світогляду учень повинен отримати можливість дізнатися про духовне коріння української нації, про моральні й релігійні традиції інших національностей, які складають єдиний народ України.

Стан духовної культури й моралі суспільства як у цілому світі, так і в Україні викликає занепокоєння. Занепад духовних цінностей стали наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами виріс до масштабів глобальної соціальної проблеми.

Соціальні умови, що продукують меркантильність і цинізм, сприяють деформації системи цінностей у досить значної частини населення України. Знецінюється одвічне: любов, сім'я, культурні цінності, – гіпертрофується матеріальне та культивуються

особисті потреби й задоволення.

Однією з проблем є інститут сучасної сім'ї. Діти, які виростають у неблагополучних сім'ях або без достатньої уваги з боку батьків, відрізняються недостатньою соціальною зрілістю, агресивністю, можуть не сприйматися однолітками, що утруднює їхній особистісний розвиток.

На сучасному етапі не лише загальноосвітня школа, а й церква не забезпечені достатнім набором виховних інструментів, щоб подолати ці негативні процеси.

З огляду на це є актуальним і своєчасним запровадження християнської етики в загальноосвітніх навчальних закладах.

Вивчення предмету формується на основі свободи совісті та світогляду, що передбачає право вибору на підставі світоглядних переконань учнів та їхніх батьків у межах вивчення предмета духовно-морального спрямування між навчальними курсами «Етика», «Основи християнської етики» та «Основи релігійної етики». Навчальні курси духовно-морального спрямування не є безпосереднім навчанням релігії, не включають релігійні обряди (зокрема, здійснення колективної молитви), не ставлять за мету залучення до певної конфесії, не нав'язують учням релігійних або матеріалістичних переконань є основою усвідомленого вибору дитиною духовних та моральних норм [5].

Зміст занять наповнюється матеріалом країнознавчого, загальнонаціонального, регіонального та місцевого рівнів, а також широко використовується індивідуальний досвід учня, залучаються та використовуються матеріали з життя.

Організація вивчення предмету «Основи християнської етики» та формування навчальних груп з предмету здійснюється з урахуванням побажань батьків, учнів, педагогів, накопиченого досвіду викладання відповідних курсів, наявності належної кадрової й методичної бази, місцевих умов.

Очікуваним результатом вивчення предмету «Основи християнської етики» є реальне підвищення духовно-морального рівня молодого покоління, формування стійкої системи мотивації, світоглядних позицій та культури життя у дітей, молоді та їхніх батьків, становлення української нації як суспільства духовно здорових особистостей з високим рівнем моральних якостей, активних громадян і патріотів України.

Специфіка етики як науки в остаточному підсумку визначається особливостями її об'єкта і предмета.

Об'єктом вивчення етики є мораль. Предметом етики як науки виступають сутність, закони виникнення та історичного розвитку моралі, специфічні функції моралі, моральні цінності суспільного життя.

Етика як наука теоретично аналізує основні сторони моралі: моральну свідомість, моральну діяльність і моральні відносини.

Мораль – це особлива форма суспільної свідомості. Отже, її аналіз повинен ураховувати закони відображення, які специфічно проявляються в різних сферах суспільного життя. Це означає, що її гносеологічний аспект є одним з найважливіших в етиці, який дозволяє підійти до моральної свідомості з погляду її залежності від визначального фактору – суспільного буття.

Богослови різних релігій завжди говорили про божественну природу моралі. Індивід її отримує як у вигляді «природного морального закону», так і у вигляді богоодкровенного закону. Релігійне трактування походження моралі має цілу низку переваг. Перш за все, підкреслює універсальний, загальнолюдський характер моралі. Божественні приписи поширюються на всіх людей без винятку. Перед мораллю, як перед Богом, усі рівні: і багатий, і бідний, і цар, і президент, і останній холоп. Релігійне вчення певною мірою охороняє від спрощено-утилітарного підходу до моралі, піднімає моральні пошуки до високих смисложиттєвих питань. У певних межах релігія здатна обмежити сферу дії суб'єктивізму, сваволі в моральних оцінках та судженнях.

Проблема взаємодії релігії і моралі займала розуми різних мислителів з глибокої давнини.

Характерна для нашого часу, як і для будь-якого кризового періоду історії, реанімація релігії й утрата моральних цінностей робить питання співвідношення моралі та релігії більш актуальним. У зв'язку з цим цікавим буде звернення до історії філософії, до спадщини тих мислителів, яких так само, як зараз і нас, хвилювало це питання.

Мораль і релігія мають точки перетину, наприклад, тільки вони піднімають питання про сенс життя. Однак питання в іншому: чи є етика залежною від релігії до такої міри, що поза релігійного контексту деформується й утрачає свою автентичність.

Не існує релігії «за визначенням», є лише різноманітні, часто заперечують одне одного релігійні течії, у тому числі й такі, які саму мораль оголошують релігією.

Релігійна етика – це етика, яка ґрунтується як на природних, соціальних фактах моралі, так і на одкровенні Богом людині моральних істин.

Зміст і значення етики розкриваються, насамперед, у здійсненні нею своїх основних функцій та завдань.

По-перше, етика описує якісні межі моральності в єдиній людській діяльності, виділяє власне моральний аспект.

По-друге, етика відтворює моральність теоретично, науково обґрунтовує її необхідність, походження, сутність, специфіку, роль у суспільстві, закони розвитку. Здатність етичної теорії виконати це важливе завдання у вирішальній мірі визначається практичними потребами соціального прогресу, станом моральності на певному етапі розвитку суспільства [7].

На відміну від науки як такої, що прагне пізнати дійсність об'єктивно, у тому вигляді, у якому вона існує незалежно від наших бажань і цілей, етика, навпаки, підходить до неї суто упереджено, намагається виявити її людський смисл. Вона розглядає світ, його окремі явища та процеси з погляду їхнього гуманістичного потенціалу – того, у якій мірі вони сприяють об'єднанню людей. Підводячи підсумок, можна зазначити що поняття «етики» є більш широким по відношенню до понять «мораль» та «моральність», етика є наукою, що вивчає мораль та моральність. Проводячи аналіз царини діяльності етики як науки про мораль, необхідно відзначити, насамперед, величезне практичне значення етики для вирішення соціальних проблем сучасної епохи і, зокрема, проблеми формування всебічно розвиненої особистості. Не менш важливими для розуміння соціумом є поняття «моралі» та «моральності». Загальнолюдська мораль є основою для формування правового середовища, що забезпечує здоровий стан суспільства. Особливістю моралі є те, що вона не локалізується в якійсь одній, ясно окресленій сфері людської діяльності. Вона володіє всепроникною здатністю, регулюючи людські відносини в будь-якій галузі: на виробництві, у побуті, у сім'ї, у проведенні дозвілля.

Загальнолюдськими в моралі виступають як сукупність певних загальних моральних вимог. Ці моральні вимоги пов'язані з найпростішими проявами людських взаємовідносин: не красти, не вбивати, допомагати людям у труднощах, виконувати обіцянки, говорити правду тощо. В усі часи так або інакше засуджувались жорстокість, пожадливість, боягузтво, лицемірство, підступність, наклепництво, заздрість, зарозумілість і заохочувалися сміливість, чесність, самовладання, великодушність, скромність. Водночас у різні часи по-різному розуміли умови й межі застосовності цих вимог і відносно значення цих моральних якостей, у них нерідко вкладали протилежний зміст.

Це саме стосується й християнської моралі, яка в ідеалі проголосила рівність усіх людей незалежно від їхнього походження й становища.

Вивчення християнської етики розпочалось в Україні з 1992 року, кількість

навчальних закладів, де вивчаються курси духовно-морального спрямування зростає.

У 2018-2019 навчальному році курси духовно-морального спрямування вивчаються у всіх 24 областях України.

Сьогодні учні мають можливість вивчати предмети за вибором: «Християнська етика в українській культурі», «Основи християнської етики», «Етика: духовні засади» «Християнська етика», «Біблійна історія та християнська етика», «Історія релігій», «Історія релігій світу і духовна культура» та ін.

Міністерством освіти постійно проводяться семінари, конференції, засідання «круглих столів» з цієї тематики. Зокрема, 8 листопада 2018 року в м. Житомирі відбувся Всеукраїнський науково-практичний семінар «Духовно-моральне виховання». На ньому було обговорено шляхи вирішення завдань духовно-ціннісного розвитку особистості засобами курсів духовно-морального спрямування та форм їх реалізації в освітньому просторі.

У роботі семінару взяли участь представники низки областей України. Учасники семінару відзначили, що гармонійний розвиток суспільства зумовлений і наявністю відповідної духовної основи шкільного життя.

Проте, окрім питання про світоглядні основи впровадження, постає також питання про доцільність та ефективність викладання курсів морально-духовного спрямування в державних загальноосвітніх закладах, а саме: у яких саме класах та в якій формі й обсязі це має відбуватися. На сьогодні немає повномасштабних досліджень цього питання. Соціологічні опитування, що могли б допомогти висвітлити наслідки впровадження таких предметів, практично не проводяться. Хоча вкрай вагомою була б інформація про дієвість або її відсутність, якщо проаналізувати ситуацію за останні 10 років, коли курси морально-духовного спрямування вводяться як предмети за вибором.

Метою вивчення предметів духовно-морального спрямування, зокрема християнської етики в закладах освіти є:

- поглиблення знань про людину та моральні взаємини в суспільстві, основні моральні норми та цінності народу України й людства в цілому, культуру спілкування і поведінки;
- сприяння формуванню цілісної, духовно зрілої особистості – громадянина України шляхом пізнання й засвоєння учнівською молоддю багатотомових надбань національної та світової духовної культури;
- формування в дітей глибокого розуміння й особистісного ставлення до сутнісних питань про мету й сенс життя людини;
- формування шанобливого ставлення до носіїв, відмінних від власної культур і традицій, уміння жити й творити в сучасному полікультурному та поліконфесійному глобалізованому світі, готовності поважати право кожного на свободу совісті.

Методологічною основою вивчення цих предметів є державна орієнтація на виховання в українській школі різнобічно й гармонійно розвинених особистостей з патріотичною громадянською позицією, широким духовно-культурним світоглядом, підготовлених до активного творчого життя, самореалізації та виконання обов'язків громадянина України [9].

Вивчення предметів духовно-морального спрямування формується на засадах:

- свободи совісті та світогляду, що передбачає право вибору на підставі світоглядних переконань учнів та їхніх батьків у межах вивчення предмета духовно-морального спрямування між навчальними курсами «Етика» та «Основи християнської етики». Навчальні курси духовно-морального спрямування не є безпосереднім навчанням релігії, вони не містять релігійні обряди (зокрема, здійснення колективної молитви), не ставлять за мету залучення до певної конфесії, не нав'язують учням релігійних або матеріалістичних переконань, є основою усвідомленого вибору дитиною духовних та моральних норм;

- доступності, що передбачає врахування вікових та психологічних особливостей кожного учня й доступність матеріалу, його адаптованість до вікових особливостей;
- практичної цілеспрямованості, що передбачає орієнтування учнів на свідоме використання набутих знань, цінностей та моральних принципів у реальному житті;
- випереджального духовно-морального розвитку особистості, коли духовні надбання мають посідати провідне місце порівняно з інтелектуальними здібностями;
- культуровідповідності, що передбачає знання особливостей духовної, моральної й культурної традиції українського народу, шанобливе ставлення до духовних і культурних цінностей та традицій інших народів.
- системності та інтегративності, що передбачає наступність і безперервність, постійне ускладнення та урізноманітнення змісту й напрямів розвитку моральних чеснот. Комплексність та інтегрованість, які полягають у наявності широких міжпредметних зв'язків, використанні напрацювань вітчизняної та світової педагогіки, у взаємодії навчання і виховання, об'єднанні зусиль сім'ї, школи, позашкільних закладів, дитячих об'єднань у виховному процесі [7].

Зважаючи на нові зміни й внутрішні та міжнародні виклики, в українському суспільстві настав час більш глибоко проаналізувати актуальні питання в галузі духовно-морального виховання. З цією метою 23-25 червня 2017 року відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд педагогів з предметів духовно-морального спрямування на базі «Національного університету «Острозька академія».

На з'їзді були проаналізовані питання, пов'язані з викладанням предметів духовно-морального спрямування:

- стан духовно-морального виховання в дошкільних, середніх та вищих навчальних закладах та викладання предметів духовно-морального спрямування в Житомирській області;
- результати соціологічних досліджень з проблематики духовно-морального виховання;
- перспективи викладання предметів духовно-морального спрямування;
- упровадження предметів духовно-морального спрямування в дошкільних, загальноосвітніх та вищих закладах освіти.

Отже, очікуваним результатом вивчення християнської етики є реальне підвищення духовно-морального рівня молодого покоління, формування стійкої системи мотивації, світоглядних позицій та культури життя в дітей, молоді та їхніх батьків, становлення української нації як суспільства духовно здорових особистостей з високим рівнем моральних якостей, активних громадян і патріотів України.

Важливу роль в умовах глобалізації, реалізації завдань Болонської угоди, в проблемах захисту національних інтересів України відіграє національно-патріотичне виховання студентської молоді, зокрема підвищення виховної ролі гуманітарних, українознавчих дисциплін у системі вищої освіти України.

Вивчення християнської етики – це форма осмислення людиною фундаментальних проблем свого існування. Осмислення людиною самої себе, тобто самоосягнення, виступає в ролі форми її релігійного досвіду. Дійсний релігійний досвід полягає не в формальному дотриманні обрядових приписів і визначених регламентацій способу життя, а як це, слушно зауважує Е.Фромм, у «відновленні людиною божественного образу своєї особистості». Релігія все більше починає відігравати в житті людини роль символів, ціннісних орієнтирів і морального еталону життєдіяльності, саме тому порушена в статті проблема потребує подальшого дослідження.

Література:

1. Зубко А. М., Горобець І. А. Здоров'язбережувальні ідеї в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогічний альманах: збірник наукових праць* / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Випуск 38. С. 10-15.

2. Програма першого Всеукраїнського з'їзду педагогів із предметів духовно-морального спрямування «Стан, проблеми і перспективи духовно-морального виховання дітей та молоді в Україні» (23-25 червня 2017 року). Острог, 2017. 18 с.
3. Програма «Основи християнської етики для учнів 1-4, 7-11 класів рекомендовано МОНУ (лист 1/11-6347 від 13 липня 2010 року) Тишкевич І. Дорошенко ввід у дію бомбу уповільненої релігійної дії. *Наука й освіта*. К.: Хвиля, 2016. 110 с.
4. Якушно І. І. Релігія в духовному житті суспільства. *Культура України і слов'янський світ*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський, 1992.
5. Якушно І. І. Основи релігієзнавства: посібник. Житомир 2018. 140 с.
6. Якушно І. І. Українознавство: навчальний посібник. Житомир. ОІППО, 2006. 164 с.
7. Якушно І. І. Етика. Духовні засади: навчальний посібник. Житомир, «Полісся». 2016. 216 с.

Yakuhno I. I.

STUDYING FUNDAMENTAS OF CHRISTIAN ETHICS IN EDUCATIONAL ESTABLISNMENTS

This article reviews fundamentals of Christian ethics in educational establishments relations of state and church the role of religion in the life of a particular person and in society in general and the understanding of the fact that religion is a base for social life national and spiritual rehesance of Ukrainian nation.

The Article also characteriles the connection of secular and religions educatijn in Ukraine with the purpose of moral improvement and religions enlightenment of nation formation of democratic society.

Study of subject is supposed to be formed basing on the freedom of religion and world views which also includes the right of option due to worldviews of children and their parents in the course of studies of spiritual and moral subjects «Ethics» and «Fundamentals of Christian Ethics». Educational courses of spiritual and moral specialty are not actual religions studies they do not include religious ceremonials (for example general prayers)/ They also do not have a purpose of involving to any confession do not impose any religions or material views. They are a dasic principle for reasonable choice of spiritual and moral for a child.

The Formation of inner ethic odevelopment of personality when religions occupy leoding place comparing to intellectual skills that preolicts knowledge of peculiarities of inner etnic and cultural traditions of Ukrainians honaurable attitude to inner and cultural values and traditions of other people.

Constant complications and oliversity of content and olirections of development of moral traits complexity and integration which are wide interdisciplinary connections usage of ground works of native ahd world pedagogics in combination of teaching and education unity of family school extracurricular establishments in educational process.

The othor fills the content of classes with countrys tudy materials on different levels and also individual experient is widely wed life material ave attracted and applicd.

Key words: theology, divinity, confession, inner, social education, Ukrainial Ortnodox church, christian ethnics.

Дата надходження статті: «10» листопада 2018 р.